

Redni prof. dr. Marko Jaklič

Univerza v Ljubljani

Ekonomska fakulteta

VLOGA VLADE PRI MODERIRANJU GLOBALNO KONKURENČNE UČEČE SE DRUŽBE

POVZETEK

Globalizacija preko združevanja podjetij, akvizicij, izločanja poslovnih aktivnosti (outsourcing) ter spreminjanja delovnega mesta zaradi novih tehnologij in organizacijskih modelov postavlja svetovno prebivalstvo pred nepredvidljive in neobičajne okoliščine, ki zahtevajo eksperimentalne in podjetniške odgovore. Takšna nestabilnost in nepredvidljivost vse bolj zahteva drugače organizirano družbo, kjer bodo akterji bolj in pravočasneje informirani ter sposobni različnih in prilagodljivih odgovorov oziroma aktivnosti. V razvitem zahodnem svetu po mnenju mnogih raziskovalcev tekmujeta dva modela, ki skušata različno odgovarjati na izzive globalnega sveta. *Anglo-ameriški neoliberalni model*, ki s pomočjo ideologije in prakse tržnih mehanizmov sili institucije, podjetja in prebivalstvo k spremembam; ter gospodarsko še vedno zelo uspešen *Skandinavski model države blaginje*, ki preko koordinacije in partnerstva med različnimi akterji gospodarskega razvoja opolnomoča svoje državljane in jim omogoča spreminjanje obstoječih institucij, razvijanje novih načinov upravljanja družbe ter jim tako omogoča globalno konkurenčne aktivnosti. V prispevku na primeru politike spodbujanja grozdenja razpravljamo o moderatorski vlogi vlade v učeči se družbi.

SUMMARY

With globalisation advanced through mergers, acquisitions and outsourcing, and work being constantly changed by new technology and organizational practises, people frequently find themselves in unforeseen and unusual situations, which call for their experimental ingenuity and entrepreneurship. It has been widely acknowledged that this volatility and unpredictability calls for a new society in which actors should be better informed and should be able to respond in diverse and flexible ways. Two divergent socioeconomic models compete currently for the highest performance benchmarks: *AngloAmericanneoliberal states* that have used market mechanisms to pressurize institutions and companies to change and to force citizens to react; and *Nordic welfare states* that have enabled and empowered citizens to act by allowing experimental use of their institutions. In this article we discuss the role of the government as a moderator in a learning society using the case of cluster policy in Slovenia.

KLJUČNE BESEDE: grozdi, vlada, učeča se družba, moderiranje gospodarskega razvoja, institucije

KEY WORDS: clusters, government, learning society, moderating economic development, institutions

UVOD

Nacionalna država je od začetka svojega obstoja ključni dejavnik ekonomskega upravljanja v gospodarstvu in kot koordinator in igralec vpliva na odločitve drugih interesnih skupin. S pospešeno globalizacijo, ki jo lahko opredelimo kot širjenje, poglobljanje in pospeševanje procesov svetovnega povezovanja (McGrew 1998, str. 302), in njenimi posledicami, se je ekonomsko upravljanje nacionalne države znašlo pred novimi izzivi. Združevanje podjetji, akvizicije, izločanje poslovnih aktivnosti (outsourcing) ter spreminjanje delovnega mesta zaradi novih tehnologij in organizacijskih modelov postavlja svetovno prebivalstvo pred nepredvidljive in neobičajne okoliščine, ki zahtevajo eksperimentalne in podjetniške odgovore. Takšna nestabilnost in nepredvidljivost vse bolj zahteva drugače organizirano družbo, kjer bodo akterji bolj in pravočasneje informirani ter sposobni različnih in prilagodljivih odgovorov oziroma aktivnosti (Kristensen 1994). V razvitem zahodnem svetu po mnenju mnogih raziskovalcev tekmujeta dva modela, ki skušata različno odgovarjati na izzive globalnega sveta (na primer Whitley 1999, Hall, Soskice 2001). *Anglo-ameriški neoliberalni model*, ki s pomočjo ideologije in prakse tržnih mehanizmov sili institucije, podjetja in prebivalstvo k spremembam; ter gospodarsko še vedno zelo uspešen *Skandinavski model države blaginje*, ki preko koordinacije in partnerstva med različnimi akterji gospodarskega razvoja opolnomoča svoje državljane in jim omogoča spreminjanje obstoječih institucij, razvijanje novih načinov upravljanja družbe ter jim tako omogoča globalno konkurenčne aktivnosti (Kristensen, Zeitlin 2005).

Namen pričujočega prispevka ni posegati v zgoraj omenjeno diskusijo, ki je žal tudi v akademskem svetu postala preveč ideološka. Dejstvo je, da so vsa gospodarstva (na primer tudi za ZDA) v praksi na takšen ali drugačen način koordinirana. Prispevek skuša na temelju eksternalij in ekološke razlage trga prikazati vlogo vlade v sodobnem globalnem svetu, ki pa je nujno različna glede na stopnjo gospodarske razvitosti in institucionalnega ustroja družbe. V takšnem sistemu vlada postaja moderator med opolnomočenimi akterji gospodarskega razvoja. V prvem delu opredeljujemo vlogo nacionalne vlade v sodobnem gospodarstvu. V drugem delu predstavljamo različne vloge

vlade glede na razvitost gospodarstva. V tretjem in četrtem delu predstavljamo vlado kot moderatorja med udeleženci gospodarskega razvoja, kjer poudarjamo pomen institucionalnega ustroja družbe. Pri tem za primer navajamo politiko spodbujanja grozdenja v Sloveniji. Prispevek zaključimo z mnenjem, da bodo ustrezna znanja mikroekonomskega in predvsem institucionalnega upravljanja v prihodnje ključno orodje za povečevanje blaginje, ki pa bo še vedno v največjem delu v rokah nacionalne države.

VLOGA VLADE V SODOBNEM GOSPODARSTVU

Najbolj osnovna vloga vlade je, da zagotovi makroekonomsko in politično stabilnost. V globalnem svetu se monetarna in fiskalna suverenost majhnih držav zmanjšuje, zato z instrumenti makroekonomske politike vse težje vplivajo na svoj razvoj. Druga odgovornost vlade je vplivanje na razvoj znanju, investicijam in podjetništvu naklonjenega okolja (primerna fizična in informacijska infrastruktura, tudi s pomočja javno-zasebnega partnerstva, finančni sistem, za investiranje in izobraževanje spodbuden oziroma razvojno naravnani davčni sistem, natančna in pravočasna ekonomska informacija, pravna država in varovanje privatne lastnine ter interesov, ustrezna regulativa na področju šolstva, raziskav in razvoja, zdravstva, kulture, socialne varnosti, sistem vrednot, ...). Rešitve na teh za konkurenčnost izjemno pomembnih področjih so v različnih državah zelo različne (na primer bolj javno ali privatno izvajano in/ali financirano zdravstvo, šolstvo, znanstveno raziskavanje in tehnološki razvoj).

Tretja odgovornost vlade je, da vzpostavi mikroekonomska pravila in spodbude, ki povečujejo hkratno konkurenco in sodelovanje tako med podjetji kot med podpornimi institucijami (predvsem med univerzami in drugimi izobraževalnimi institucijami ter med raziskovalno-razvojnimi institucijami). Četrta odgovornost vlade je razvoj in uresničevanje pozitivnega, specifičnega in dolgoročno naravnane gospodarskega akcijskega načrta oziroma procesa sprememb, ki bo mobiliziral vlado, poslovni svet, institucije in prebivalce. Gospodarski razvoj je pogosto ogrožen zaradi neaktivnosti in pomanjkanja soglasja o tem, kateri koraki so potrebni. Uspešno izvajanje procesa sprememb mora tako v procesu nastajanja kot v procesu izvajanja programa zajemati vse

pomembne gospodarske akterje in se mora dvigniti nad njihove posamezne kratkoročne interese.

Zgoraj predstavljene vloge vlade v gospodarstvu lahko argumentiramo na različne načine. Eden izmed njih je s pomočjo razlage *pozitivnih in negativnih eksternalij* (zunanjih vplivov oziroma vplivov na druge). Tipičen primer negativne eksternalije je onesnaževanje okolja, kjer moramo preko državne regulative doseči, da onesnaževalci plačajo za škodo, ki so jo povzročili naravi oziroma drugim. Seveda obstajajo tudi pozitivne eksternalije. Najbolj tipične eksternalije izhajajo iz raziskovalno razvojnih aktivnosti, ko posamezna odkritja prinesejo koristi mnogim ekonomskim subjektom, tudi tistim, ki niso neposredno sodelovali pri odkritju. Zato vse države bolj ali manj uspešno vlagajo javna sredstva v raziskovalno-razvojno dejavnost. V večini primerov pozitivnih eksternalij se v primeru, da ni širše podpore projektu, le-ti enostavno ne zgodijo. Tveganja v raziskavah in razvoju ter v ostalih inovativnih pristopih so ponavadi tako velika, da se neposredni nosilci, če ostanejo »osamljeni«, zanje pogosto ne odločijo. Brez tveganja pa tudi ni razvoja. Seveda obstajajo pri takšnem trošenju javnega oziroma našega skupnega denarja tudi nevarnosti, ki jih v ekonomiji označujemo s pojmom »moralnega hazarda¹«. Velik problem pri plačevanju eksternalij je tudi, kako le-te vnaprej ovrednotiti.

Ne glede na probleme pa je očitno, da v tistih državah, kjer so vlade spretnejše pri obvladovanju eksternalij, koristi presegajo stroške. Ključno načelo »plačevanja« eksternalij mora biti, da država porabi čim manjšo količino denarja davkoplačevalcev. Seveda je potrebno reči, da predstavlja država le »drugo najboljše rešitev«. Veliko boljše bi bilo, da bi se o delitvi tveganj in eksternalijah sami neposredno dogovorili udeleženi gospodarski subjekti. Jasno je, da je tudi v državah, kjer imajo razvite zelo »demokratične« privatne načine delitve tveganj oziroma plačevanja eksternalij (na primer v ZDA s financiranjem novih in tveganih aktivnosti preko razvitih kapitalskih trgov), vlada še vedno prisotna. Tako na primer v ZDA porabijo astronomsko velike javne zneske za raziskave in razvoj v vojaški in civilni sferi. Tudi EU je naklonjena oziroma

¹ Termin moralni hazard, ki se najpogosteje uporablja v zavarovalništvu, na splošno pomeni, da se po sklenitvi zavarovalne police manj izogibamo tveganju (Baumol, Biner, 1988, str. 647). V našem primeru pa moralni hazard pomeni, da se podjetja lahko obnašajo manj racionalno pri porabi javnega denarja v primerjavi s porabo lastnih (privatnih) sredstev.

plačuje za t.i. pozitivno industrijsko politiko (spodbujanje nastajanje novega). Vsaj načeloma je precej manj naklonjena negativni industrijski politiki (zadrževanje obstoja starega, ki je obsojeno na propad).

STOPNJE RAZVITOSTI IN RAZLIČNE VLOGE VLADE

Uspešen gospodarski razvoj je proces zaporednega in koevolutivnega napredovanja, v katerem so podjetja in njihovo podporno okolje sposobni vstopati v vse bolj sofisticirane oblike mednarodne konkurenčnosti. Znani ameriški poslovni ekonomist Michael Porter deli države glede na tri stopnje razvitosti (Global Competitiveness Report, 2003, Oxford University Press).

Na najnižji stopnji razvoja gospodarstva je gospodarska rast dosežena primarno z mobilizacijo primarnih faktorjev proizvodnje kot so zemlja, surovine in neizobražena delovna sila. Na tej stopnji je osnovna vloga vlade, da zagotovi politično in makroekonomsko stabilnost ter zadostno delovanje trga, kar naj bi omogočilo učinkovito uporabo primarnih proizvodnih faktorjev s strani domačih in tujih podjetij. Podjetja proizvajajo relativno preproste proizvode na osnovi že dolgo časa standardiziranih tehnologij, ki so bile razvite v bolj razvitih državah. Tehnologijo pridobivajo z uvozom, z neposrednimi tujimi investicijami in s posnemanjem. Na mednarodnih trgih tekmujejo predvsem s ceno. Njihov dostop do kupcev je največkrat posreden. Položaj v verigi vrednosti je šibak in usmerjen predvsem na delovno intenzivno proizvodnjo in pridobivanje surovin.

Ko gospodarstvo prehaja v drugo stopnjo razvitosti, postane raven investicij najpomembnejši element razvoja. Neposredne tuje investicije v državo, skupna vlaganja in ostali pogodbeni odnosi s podjetji iz razvitih držav omogočajo, da gospodarstvo napreduje pri vključevanju v mednarodne proizvodne sisteme. Na tej stopnji razvoja se morajo vladne prioritete vse bolj usmerjati na razvoj fizične infrastrukture (pristanišča, ceste, telekomunikacije) in regulacije (carina, davki, zakoni o podjetjih). Na tej stopnji postane učinkovitost (proizvajanje z nizkimi stroški) v proizvodnji standardiziranih

proizvodov in storitev dominanten vir mednarodne konkurenčnosti podjetij. Proizvodi in storitve torej postajajo vse bolj kompleksni, toda tehnologija in oblikovanje še vedno v največji meri prihaja iz tujine preko licenc, nakupov obratov na ključ, skupnih vlaganj oziroma tujih neposrednih investicij in posnemanja. Podjetja so sposobna ne samo prevzeti tujo tehnologijo, temveč jo do določene mere tudi nadgraditi. Če so podjetja uspešna, podjetja iz takšnega gospodarstva prevzemajo vse več in vse bolj zahtevne vloge v verigi vrednosti. Kljub temu pa še vedno največkrat proizvajajo za tuja podjetja, ki so originalno razvila tehnologijo, sedaj pa nadzorujejo predvsem oblikovanje in trženje. Čeprav se nam včasih lahko zazdi (na primer razvoj infrastrukture, nizka raven sodelovanja med lokalnimi podjetji), da smo v Sloveniji šele na začetku ali na sredini druge razvojne stopnje, pa nas relativno visoka raven BDP na prebivalca uvršča v sam vrh držav na tej stopnji. Med države torej, ki so ravno zaradi visoke ravni BDP in s tem povezane visoke ravni plač, že težko konkurenčne ostalim državam, ki se nahajajo na tej stopnji. Slovenija mora torej preiti v tretjo razvojno stopnjo, če hoče vsaj ohraniti sedanjo gospodarsko rast.

Najtežji pa je ravno prehod iz druge v tretjo razvojno stopnjo, kjer inovativnost postane najpomembnejši element konkurenčnosti. Za prehod v tretjo stopnjo oziroma stopnjo razvitosti je v državi potreben prehod iz statusa uvoznika znanja in tehnologije v status inovatorja oziroma generatorja znanja v vsaj nekaterih sektorjih oziroma globalnih nišah. Konkurenčnost držav na tej stopnji je odvisna predvsem od sposobnosti nenehnega učenja družbe in sposobnosti komercialne izrabe najnovejših tehnologij. Ta prehod zahteva neposredno vlogo vlade pri spodbujanju inovativnosti preko javnih in privatnih investicij v raziskave in razvoj, preko ustreznega razvoja visokega šolstva, ki mora dobiti prioriteto v šolskem sistemu, preko razvoja finančnega sistema, ki mora omogočati večje stopnje tveganja v sistemu (na primer, potrebni so tako državni kot privatni skladi tveganega kapitala, pogosto je smiselno tudi delovanje državne razvojne banke) in preko regulatornih mehanizmov, ki spodbujajo nastanek visokotehnoloških podjetij (na primer zmanjševanje administrativnih ovir za ustanovitev podjetja, liberalnejša stečajna zakonodaja za takšna podjetja, zaščita intelektualne lastnine, spodbujanje zahtevnega povpraševanja). Veliko vlogo igra tudi razvitost pravnega sistema in odsotnost korupcije

v državi. Potrebno je imeti visoke standarde varstva okolja, saj najnovejše raziskave kažejo, da tiste države, ki imajo striktnejšo zakonodajo in njeno izvrševanje na področju varstva okolja, kot bi lahko pričakovali glede na njihovo razvitost, dosegajo višje stopnje rasti. Podjetja na tej inovacijski stopnji postanejo manj hierarhična, z več delegiranja avtoritete posameznim strateškim enotam v podjetju. Tudi management z vključevanjem večjega števila ljudi v odločitve in odgovornosti postaja manj hierarhičen. Podjetja veliko investirajo v nenehno izobraževanje svojih zaposlenih. Kupci in dobavitelji so pogosto povezani v fleksibilna omrežja, kar dodatno olajšuje inovativnost in hitre spremembe v delitvi dela med poslovnimi partnerji. Podjetja vse pogosteje hkrati doživljajo intenzivno konkurenco in sodelovanje v okviru grozdov. Podjetja mednarodno konkurirajo in pogosto dominirajo v globalnih nišah na osnovi edinstvenih strategij in znanja.

Osnovni faktorji, ki prispevajo k mednarodni konkurenčnosti in s tem k boljšemu življenjskemu standardu posameznikov, se torej razlikujejo v različnih stopnjah razvitosti. Za države na prvi stopnji razvoja je največji izziv, kako pravilno povezati delovanje primarnih faktorjev proizvodnje. Na drugi stopnji razvoja postane pomembna sposobnost privabljanja tujih neposrednih investicij oziroma tujega znanja, ki je nujno potrebno za začetek procesa vključevanja v mednarodno delitev poslovnih aktivnosti. V tretji stopnji je največji izziv doseganje visokih stopenj inovativnosti in komercializacije novih tehnologij.

Niso ravno pogosti primeri, ko državam prehodi med razvojnimi stopnjami uspejo. Prav zato se še poglobljajo relativne razlike v gospodarski razvitosti med razvitimi in nerazvitimi državami. Pospešena globalizacija je še bolj stroga v kaznovanju tistih, ki v razvoju zaostanejo. Prehod iz druge v tretjo razvojno stopnjo je v resnici zelo težaven tako z makro kot z mikroekonomskega vidika. Ustrezna makroekonomska politika je potreben, ne pa zadosten pogoj za gospodarski razvoj. Bogastvo ima svoj izvor v mikroekonomskih temeljih, zato so potrebne tudi ustrezne mikroekonomske politike.

Potrebne so velike institucionalne spremembe. Univerze, šole, poklicni izobraževalni sistem, profitne in neprofitne organizacije, ki zagotavljajo infrastrukturo gospodarskega delovanja, skupine in organizacije, ki zahtevajo in postavljajo standarde, ter še mnogo drugih institucij predstavljajo kamenčke v mozaiku uspešnega gospodarskega razvoja. Med institucije uvrščamo tudi takšne elemente kot so stopnja zaupanja v družbi (za razvita gospodarstva je značilna visoka stopnja zaupanja), odnos do tveganja (sistem mora v racionalnih okvirih omogočati oziroma podpirati tvegane projekte, saj brez njih ni napredka), sistem avtoritete in pomen posameznika ter njegov odnos oziroma pripadnost skupini. Potrebna je drugačna organiziranost in delovanje vlade, trgov in podjetij. Izkaže se, da stare strategije oziroma prednosti postanejo nove slabosti. Na primer, za drugo stopnjo zelo pravilen pristop učinkovitega servisiranja tujih podjetij, katera obvladujejo oblikovanje in trženje, v veliki meri onemogoča za tretjo stopnjo nujen razvoj naprednih proizvodnih, razvojnih in trženjskih procesov oziroma resničnih poslovnih inovacij, ki bi izboljšale položaj podjetja v mednarodni delitvi poslovnih aktivnosti.

Takšen prehod je v preteklem desetletju uspel na primer Finski. Velik napredek sta dosegli tudi Avstralija in Nova Zelandija. Irska, poleg Finske druga evropska razvojna zvezda devetdesetih, ima po poročilih Svetovnega gospodarskega foruma (SGF) pri zagotavljanju statusa razvite države mnogo več težav, saj ji še ni uspelo razviti inovacijske strukture, ki bi opravičila visoke plače in visoke lokalne stroške. Finska, ki je še v začetku devetdesetih let doživljala veliko gospodarsko krizo, kjer se je stopnja brezposelnosti približala dvajsetim odstotkom, se v zadnjih letih uvršča na prvo mesto najbolj konkurenčnih držav. Ta majhna, pet milijonska skandinavska država dokazuje, da je ob močnih političnih institucijah, z osredotočenostjo na tehnologijo in primernim vodenjem mikroekonomskih politik mogoč relativno hiter preskok med najbolj razvite.

VLADA KOT MODERATOR MED SUBJEKTI RAZVOJA – PRIMER SPODBUJANJA GROZDENJA V SLOVENIJI

Kot smo prikazali zgoraj, so druga, tretja in četrta vloga vlade še posebej pomembni tedaj, ko se družba želi dvigniti iz konkurenčnosti, ki jo dosega na osnovi učinkovitosti

proizvodnje oziroma nizkih stroškov v konkurenčnost, ki je dosežena na osnovi edinstvenih strategij in znanja. Takrat mora vlada pokazati sposobnost moderatorja v širšem družbenem procesu iskanja razvojnega soglasja na temelju »ekološke« opredelitve trga, kjer je vse bolj globalna alokacija omejenih virov posledica konkretnih strateških odločitev po moči sicer različnih ekonomskih akterjev, in kjer je cena v veliki meri le posledica tega strateškega procesa, ki se dogaja v kontekstu koevolucije (hkratnega sodelovanja in konkurence) med temi akterji (Best, 1990). Takšna opredelitev v praksi odpira možnosti produktivnega komuniciranja in predvsem skupnega učenja med različnimi akterji družbenega razvoja, preko katerega se razkrivajo ozke in sebične strategije in interesi, ki so dolgoročno slabi za vse. In ravno nepripravljenost oziroma nezmožnost za učenje (posameznikov in institucij) ter nepreglednost v strategiziranju različnih akterjev sta najpomembnejša zaviralna elementa v razvoju slovenskega gospodarstva in družbe.

V letu 2004 smo na Ekonomski fakulteta v Ljubljani opravili Evalvacijo razpisov področja za spodbujanje podjetništva in konkurenčnosti v letih 2001 – 2003 (Jaklič, Cotič Svetina, Zagoršek 2004), ki so predstavljali ukrepe v okviru tretje odgovornosti vlade. Razvojne spodbude v okviru tega področja naj bi bile namenjene razvoju znanj, sposobnosti in ključnih tehnologij ter odpiranju delovnih mest, ki ustvarjajo visoko dodano vrednost. Politika podjetništva in konkurenčnosti, ki jo je izvajala takratna vlada, je temeljila na načelih pozitivne industrijske politike (v teoriji še vedno uporabljamo ta nekoliko arhaičen izraz), ki za razliko od negativne industrijske politike (ta skuša ohranjati nekonkurenčne aktivnosti oziroma zmanjševati celovite stroške ukinjanja »preživetega«) spodbuja »novo« oziroma najbolj perspektivne aktivnosti za prihodnost. Glavno načelo te politike je, da (p)ostane odgovornost za strukturne prilagoditve in razvoj pri prejemnikih spodbud, država pa jim pri tem dodeli določeno (minimalno potrebno) finančno pomoč oziroma razvojno spodbudo, ki je upravičena zaradi pričakovanih pozitivnih eksternalij in zato, ker se z veliko verjetnostjo (zaradi strukturnih rigidnosti) te spremembe ne bi (pravočasno) zgodile. Pozitivna strateška industrijska politika omogoča, če je izvajana vsebinsko primerno in učinkovito, zmanjšanje potreb po negativni industrijski politiki, ki stane veliko več in katere pozitivni učinki so veliko

manjši. Načela pozitivne industrijske politike so med drugim uporabljena tudi pri evropski kohezijski politiki in politiki strukturnih skladov, katerih namen je prav tako odpravljanje strukturnih neskladij.

Namen tega teksta sicer ni podrobnejša predstavitev evalvacije. Potrebno pa je poudariti, da so ukrepi spodbudili nekaj, kar se drugače ne bi zgodilo in se bo nadaljevalo, ko bo prenehala vladna podpora. *75% proučevanih grozdov je odgovorilo, da se brez podpore ministrstva ne bi povezali v grozd*, kar kaže na smiselnost izvajanja ukrepa, *saj 91 % podjetij ne razmišlja, da bi izstopila iz grozda, ko se izteče pogodba z Ministrstvom za gospodarstvo*. Poleg tega podjetja menijo, da so grozdenje in druge oblike povezovanj podjetij ključni za izboljšanje konkurenčnosti slovenskega gospodarstva. Zelo zanimiv pogled na to, ali je grozdenje naraven proces ali pa potrebuje spodbudo s strani države, je podal eden od vodij grozdov: "Preko našega sodelovanja s tujimi partnerji smo prišli do spoznanja, da v okoljih, kjer je stopnja poslovne kulture in posledično zaupanja visoka, za medpodjetniško povezovanje zadostuje že obstoj nekega širšega interesa. Manj, ko je v poslovnem okolju razvita podjetniška kultura, bolj nujna je formalna organiziranost."

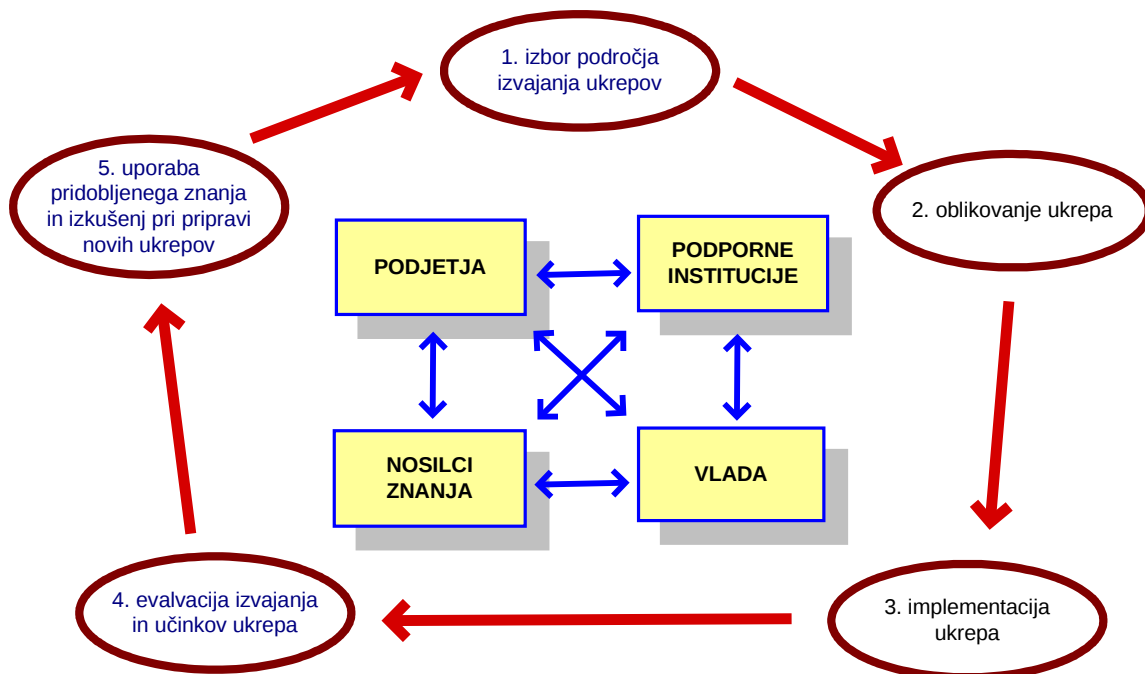
Na resnost podjetij pri grozdenju kaže tudi dejstvo, da je grozdenje del strategije za 70 % vprašanih podjetij. V 60 % podjetij je za zadeve, povezane z grozdenjem, zadolžen predstavnik vrhnjega menedžmenta. V 75 % grozdov z več kot dveletnim delovanjem so že izvedli projekte brez državnega sofinanciranja, kar kaže na interes članov za sodelovanje na projektih tudi v primeru, ko za to ne prejmejo državne pomoči. Večina grozdov (92 %) se že *povezuje s tujimi grozdi* in drugimi podjetniškimi mrežami na svojem ali sorodnih področjih poslovanja, kar je zaradi majhnosti slovenskega prostora in zaradi vse večjega pomena evropskih regij zelo smiselno. S tem je tudi dosežen eden od ciljev ukrepa, da se morajo grozdi internacionalizirati.

Slovenska podjetja so državi pripisala zelo pomembno vlogo pri spodbujanju grozdov. Po mnenju sodelujočih podjetij sodijo med najpomembnejše ukrepe vlade *sofinanciranje skupnih projektov grozda, spodbujanje raziskav in tehnološkega razvoja, prilagoditev sistema izobraževanja potrebam gospodarstva ter vzpostavitev naravovarstvenih*

standardov, predpisov in spodbud. Za sodelujoča podjetja so manj pomembni ukrepi privabljanje tujih investicij, difuzija informacij, izboljšanje dostopa do virov tveganega kapitala in sofinanciranje pisarne grozda. Podjetja kot med najmanj pomembne ukrepe uvrščajo promocijo koncepta grozdov in drugih mrežnih struktur v gospodarstvu ter spodbujanje nastanka malih podjetij (inkubatorji). Z vidika podjetij, ki sodelujejo v grozdu, so slednji ukrepi zares nepomembni (saj le-ta že obstajajo, so že povezana v določne mreže ali grozde in si načeloma ne želijo nove konkurence), z vidika celotnega gospodarstva pa so ti ukrepi eni izmed pomembnejših vzvodov pozitivne industrijske politike.

V študiji smo ugotovili, da bi bilo potrebno v proces izbiranja projektov potrebno uvesti "pogajanja", kar bi omogočilo, da različne projektne skupine predstavijo projekte in se nato transparentno pogajajo tako o vsebini razpisov, kot tudi o kriterijih za dodelitev sredstev (pa tudi o višini državnih sredstev, ki jih bo projekt prejel). Pogajanja so pogosto uporabljena metoda izbire konkretnih projektov v mnogih razvitih državah. Slika 1 prikazuje odnose med akterji izboru in izvedbi ukrepa.

Slika 1: Pogajanja med akterji pri izboru ukrepov

Pogajanja presežejo birokratsko "vzemi ali pusti" in omogočijo kakovostnejši izbor manjšega števila projektov (preprečitev drobljenja sredstev). V komisijo za izbor bi bilo potrebno poleg domačih vključiti tudi mednarodne (tuje) neodvisne strokovnjake ter seveda predstavnike ministrstev, javnih in pol-javnih ter privatnih institucij, ki naj bi bile vse bolj vključene v izvajanje politike grozdenja, in seveda predstavnike podjetij (grozdov). Na ta način bi zmanjšali možnosti moralnega hazarda udeleženih akterjev in prispevali k večji verjetnosti pozitivnih učinkov uporabe javnega denarja. Najpogosteje je razlog za neuspeh ukrepa ta, da se akterji, ki jim je ukrep namenjen, ne obnašajo v skladu s pričakovanji tistih, ki so ukrep oblikovali. Do tega neskladja med pričakovanji tistih, ki politike oblikujejo, in tistih, ki so jim namenjene, večinoma prihaja zaradi pomanjkanja komunikacije in posledično nepoznavanja oziroma nerazumevanja. Da bi dosegli čim bolj pozitivne učinke politik, je torej v faze procesa izvajanja ukrepov potrebno vključiti vse ključne akterje in spodbuditi proces pogajanj, izzivanja, učenja, spodbujanja in razkrivanja parcialnih interesov med njimi.

Pri spodbujanju učenja med akterji v vseh petih fazah je priporočljivo uporabiti instrumente za notranje učenje, ki se nanašajo na učenje različnih akterjev, vključenih v

proces (Evropska komisija, 2004), na primer oblikovanje skupine za učenje (ki jo na primer vodi neodvisna akademska institucija z razvito veščino moderiranja), ki naj jo sestavljajo predstavniki vseh najpomembnejših skupin, vključenih v razvoj grozdov (predstavniki podjetij, raziskovalci iz inštitutov in univerz, izvajalci ukrepov ter predstavniki podpornih institucij, ki so vključene v razvoj grozda). Pomembno je, da ta skupina čim tesneje deluje v povezavi s posameznim grozdom ter razvija ustrezne metode učenja, spodbuja interaktivno razpravo o aktualnih problemih grozda in o vlogi, ki jo lahko imajo ukrepi pri nadaljnjem razvoju. Poleg tega pa skupina sodeluje in moderira pogajanja med vlado in predstavniki grozda. Potrebno je spodbujati tudi zunanje učenje, ki pomeni učenje na podlagi opazovanja, kako drugi izvajajo ukrepe (angl. benchmarking). Priporočljivo je oblikovati medgrozdovske skupine (partnerstva) za učenje, kjer prihaja do izmenjave znanja med različnimi grozdi ter do iskanja dobrih praks.

Spodbujanje razvoja grozdov ni vezano le na ukrepe, ki neposredno spodbujajo razvoj grozdov, temveč je potrebna celovitost ukrepov, ki med drugim spodbujajo socialne procese (dviganje stopnje zaupanja in povečano sodelovanje) in so potrebni, če hočemo doseči ustrezen razvoj grozdov. V okviru vseevropske raziskave WEST-EAST ID² smo identificirali 12 ukrepov, ki pomembno vplivajo na ekonomski razvoj grozdov (prikazuje Tabela 1). V Sloveniji se je do sedaj iz tega nabora politik na področju grozdov sistematično izvajal le ukrep Ministrstva za gospodarstvo za spodbujanje razvoja grozdov. Potrebno je poudariti, da med naštetimi ukrepi predstavlja spodbujanje razvoja mrež (grozdov) rdečo nit, ki lahko smiselno poveže izvajanje vseh ukrepov. Vlada ima odgovornost, da usklajeno in v pravilnem razmerju uporablja vse naštete ukrepe z namenom celovitega spodbujanja tako konkurence, kot sodelovanja. Tam, kjer v nastajanju konkretnega grozda določeni elementi manjkajo (na primer, da podjetja izrivajo potencialne konkurente), jih mora država spodbuditi z ustreznimi politikami.

Tabela 1: Najpogostejši ukrepi (politike), ki vplivajo na ekonomski razvoj grozdov

² V okviru 5. okvirnega programa EU se v obdobju 2001-2005 izvaja projekt z naslovom: "Industrial Districts' Re-location Processes: Identifying Policies in the Perspective of EU Enlargement, West-East ID, pogodba št. HPSE-CT2001-00098 (v nadaljevanju WEST-EAST ID). Pri projektu sodeluje tudi raziskovalna skupina Inštituta za konkurenco in sodelovanje (IKS) na Ekonomski fakulteti v Ljubljani.

- Ukrep za privabljanje podjetij na območje grozda
- Razvoj fizične infrastrukture (še posebej telekomunikacij, transporta, energije in okoljevarstvene infrastrukture)
- Izobraževanje in usposabljanje (individualno osvajanje znanja)
- Raziskave in tehnološki razvoj (kolektivno osvajanje znanja)
- Prenos informacij in dostopnost za podjetja (baze podatkov, spletne strani, informacijski centri)
- Ukrep za povečevanje ponudbe prilagojenih storitev podjetjem (okoljevarstvene storitve, testiranje in certificiranje, nove proizvodne tehnike)
- Ukrep za pomoč pri zaposlovanju na območju grozda
- Ukrep za spodbujanje internacionalizacije
- Ukrep za spodbujanje razvoja mrež (grozdov) podjetij (poudarek v Sloveniji do sedaj)
- Ukrep za kakovosten razvoj podjetij
- Ukrep za spodbujanje nastanka novih podjetij (inkubatorji)
- Ukrep za izboljšanje dostopnosti do tveganega kapitala

Vir: Evropska komisija, 2004 (projekt West-East ID)

Podjetja v naši raziskavi so menila, da mora država spodbujati raziskave in tehnološki napredek, vplivati na prilagoditev sistema izobraževanja potrebam gospodarstva in izvajati ukrepe na področju varstva okolja. Vse to potrjuje, *da bo v prihodnje potrebno doseči usklajeno izvajanje in delovanje različnih ukrepov ter jih povezati s konceptom mrež (grozdov) podjetij z namenom doseganja čim večjih učinkov v gospodarstvu.* V prihodnje bi bilo torej potrebno zasnovati program, ki bo vključeval in medsebojno povezoval različne ukrepe s ciljem podpore razvoju mrežnih struktur v gospodarstvu, ne glede na to, katero ministrstvo ali institucija jih izvaja. Menimo, da bi bilo smiselno *poudariti kriterij skupine pri vodenju pozitivne industrijske politike oziroma pri večini javnih razpisov oziroma politik*, kar bi pomenilo, da ima skupina prednost pred posameznim podjetjem, ki se prijavi na razpis (seveda v primeru, da oba izpolnjujeta razpisne pogoje). S tem bi se mreženje (grozdenje) spodbujalo na različnih področjih in

ne le v primeru, ko obstaja "formalni" grozd ali pisarna. Izvajanje ukrepov, ki so namenjeni skupini podjetij in institucij, je smiselno, saj prihaja znotraj skupine do dinamičnih procesov, prenosa informacij in znanja med akterji ter izkoriščanja sinergijskih učinkov, s tem pa se lahko multiplicirajo tudi učinki ukrepa (bolj, kot če bi bil ukrep namenjen le posameznemu podjetju).

V kontekstu učeče se družbe in opolnomočenja civilne družbe oziroma ostalih akterjev gospodarskega razvoja, bi morala vlada prenesti čim večji del izvajanja ukrepov spodbujanja grozdenja na javne, pol-javne in privatne institucije. Potrebno bi bilo poglobiti sodelovanje med vlado (ministrstvi) in drugimi izvajalci ukrepov, ki posegajo na področje grozdenja (GZS, PCMG, RRA-ji, itd.). Udeležba teh institucij je nujna tako z vsebinskega vidika priprave ukrepov, kot tudi z vidika povezovanja sredstev (ekonomiziranje sredstev), ki se namenjajo tem ukrepom, ter predvsem z vidika konkretnega izvajanja ukrepov. *Vlada mora biti torej proaktivna pri pooblašcanju oziroma izgradnji primernih kompetenc teh institucij za izvajanje posameznih delov pozitivne industrijske politike.* Kot prikazuje slika 2, je potrebno izvajanje ukrepov za spodbujanje razvoja grozdov porazdeliti med vlado, javne, pol-javne in tudi privatne institucije ter tako zagotoviti celovit pristop k izvajanju ukrepov, ki bo tudi bolj racionalen.

Slika 2: Potrebni akterji za izvajanje ukrepov grozdenja

Izkušnje iz tujine kažejo, da se grozdi razvijajo in rastejo le v okolju, kjer vladata usklajenost in osnovno razvojno soglasje med vsemi pomembnimi interesnimi skupinami - centralno vlado, regionalnimi oblastmi, institucijami, podjetji in posamezniki. Zavedati se moramo, da je vloga države pri razvoju grozdov omejena na spodbujanje vlaganj v ključne dejavnike povečevanja konkurenčnosti podjetij, ne pa v nadomeščanje tržnih mehanizmov.

Na podlagi evalvacije smo ocenili, da je ukrep spodbujanja razvoja grozdov, ki ga je izvajalo Ministrstvo za gospodarstvo, zelo napreden, saj je tudi v mednarodni javnosti pogosto predstavljen kot dober primer oblikovanja in izvajanja ukrepov za spodbujanje razvoja grozdov (Sölvel in drugi, 2003; Evropska komisija, 2004). Evalvacija kaže na

področja, kjer bi bila v prihodnje še potrebne spremembe v različnih fazah izvajanja ukrepov - tako pri pripravi ukrepov, kot tudi pri izvedbi in evalvaciji. Slednjo je po našem mnenju še posebej pomembno izvajati nepretrgano in poglobljeno ter v sodelovanju z vsemi ključnimi akterji. Glavni namen evalvacije je učenje in iskanje področij, kjer bi se dalo ukrepe izvajati še boljše, zato mora tudi evalvacija, tako kot vse ostale štiri faze izvajanja ukrepa, temeljiti na interaktivni izmenjavi mnenj in izkušenj v želji doseganja čim večjih učinkov. Žal pa reakcije nove vlade na rezultate dotedanjega dela kažejo, da je zrelost slovenske družbe pri dojemanju učenja še vedno zelo nizka, saj se poudarjajo negativnosti (mnogokrat iztrgane iz konteksta) in izpuščajo pozitivnosti. Takšna obravnava je v veliki meri tudi posledica nepreglednosti pri pripravi in izvajanju pozitivne industrijske politike, ki jo evalvacija obravnava kot eno najpomembnejših pomanjkljivosti priprave in izvajanja ocenjevanih programov. Največja napaka bi bila, da se brez ustrezne refleksije zavrže vse, kar je bilo na področju pozitivne industrijske politike narejenega do sedaj.

Pozitivna industrijska politika doseže svoje pozitivne učinke šele na daljše obdobje, pa še takrat jih je težko izmeriti. Enostavno, v njo je potrebno (poleg razumevanja teoretičnih in empiričnih razlogov za njeno izvajanje) med drugim tudi verjeti, tako kot v svoje strategije in njihovo izvajanje verjamejo podjetja. Zaradi takšne narave jo kot dolgoročno oziroma strateško politiki redko v resnici »posvojijo« (da ne govorimo o njihovih neoklasičnih akademskih svetovalcih), čeprav vse države izvajajo takšno ali drugačno industrijsko politiko. Pozitivna industrijska politika je mnogokrat, to kaže tudi naša evalvacija, vsaj na začetku nepriljubljena tudi pri managerjih, saj izziva njihove kompetence. V slovenskem primeru gre za kompetence, ki so potrebne za vodenje podjetij in gospodarskega okolja na tretji oziroma inovativni razvojni stopnji.

POMEN INSTITUCIJ IN NJIHOVEGA UČENJA (SPREMIJANJA) V GOSPODARSKEM RAZVOJU

Eden ključni problemov vodenja industrijske politike v preteklosti je bil, da je vlada hotela “preveč” oziroma, da je igrala pretirano “zvezdniško” vlogo. Skandinavski

razvojni modeli nam kažejo, da je za razvoj potrebno zagotoviti ustrezno prilagodljivost institucionalnega sistema. Z drugimi besedami, potrebno je zagotoviti učečo se družbo.

Nova vlada je že nakazala, da bo podpirala temeljit pretres poslanstva in organiziranosti pol-javnih podpornih institucij v gospodarstvu (na primer Gospodarske zbornice, Obrtne zbornice, Pospeševalnega centra za malo gospodarstvo, Regionalnih razvojnih agencij, Slovenske turistične organizacije, Javnega sklada za razvoj malega gospodarstva in še kaj bi se našlo). Vlada se s tem pridružuje prevladujočemu popularnemu javnemu mnenju, da je delovanje teh institucij birokratsko, neučinkovito, nepregledno in odveč oziroma daleč od interesov članstva (uporabnikov). Tudi naša evalvacija ukrepov pozitivne industrijske politike je ugotavljala premajhno vpetost teh institucij, pa tudi drugih javnih (različne agencije neposredno pod ministrstvi) in privatnih institucij podpornega okolja v pripravo predvsem pa izvajanje ukrepov. Podobne ugotovitve veljajo tudi za institucije, ki predstavljajo nosilce znanja (inštituti, univerze,...), pa tudi za sindikate, ki so (lahko) zelo pomembni razvojni akterji.

Primerjalna analiza pokaže, da ravno učinkovitost teh institucij na primer Finski, Avstriji in Danski omogoča napredovanje v mednarodni konkurenčnosti. Nokia kot enega ključnih elementov svojega uspeha navaja vpliv javne agencije za financiranje tehnološkega razvoja TEKES in kakovostnega visokega šolstva. Uspešna avstrijska politika grozdenja (eden od potencialnih ukrepov pozitivne industrijske politike, ki ga je izvajala tudi prejšnja slovenska vlada) od samega začetka temelji na vključenosti Gospodarske zbornice in regionalnih razvojnih agencij. Na sploh se avstrijski institucionalni okvir (še posebej njihovo spodbujanje poslovnih con oziroma podjetništva, kjer so uporabniki soočeni z »one-stop shop« načelom, čeprav storitve izvajajo različne institucije, ki so se same povezale v nekakšen grozd) v mednarodnih krogih vse bolj postavlja za zglednega in analitiki Avstriji napovedujejo svetlo gospodarsko prihodnost.

Danci so že pred dobrim stoletjem na ravni poslovnih združenj sprejeli sklep, da morajo mladi vajenci po svojem šolanju dve leti sistematično krožiti (potovati) med potencialnimi delodajalci (Kristensen 1996). To tradicijo nadaljujejo tudi s svojimi

inženirji. Delodajalci, mnogokrat tudi konkurenti na trgu, tako tekmujejo pri privabljanju najboljših kandidatov za kasnejšo zaposlitev. Ti kandidati pa seveda v času svojega »potovanja« prenašajo znanje iz enega podjetja v drugega. Potrebna je bila torej kar precejšnja mentalna širina, da so delodajalci sprejeli takšen dogovor, ki dolgoročno koristi vsem. Prav gotovo tudi to pripomore k veliki mobilnosti danskih zaposlenih. Njihova inženirska zbornica je ena najbolj spoštovanih in močnih lobističnih organizacij. Osnovno poslanstvo danskih sindikatov je, podobno kot inženirske zbornice, da so center izgradnje kompetenc svojih članov, in to še preden se potreba po teh kompetencah v podjetjih dejansko pojavi. Ali se lahko potem čudimo, da je Danska edina država v Evropi, v kateri so tudi formalno manj izobraženi delavci v zadnjem desetletju ohranili oziroma celo malo izboljšali svoje relativne plače glede na ostale zaposlene. Dobro so seveda plačani tudi inženirji, ki so mobilni in niso, tako kot naši, prepuščeni na milost in nemilost enemu samemu podjetju.

V institucionalni kontekst spada na primer tudi organizacija trga dela, kjer dober zgled skupinskega oziroma institucionalnega učenja najdemo zopet na Danskem. Danska je zadnjo večjo spremembo v smeri prilagodljivosti trga dela doživela v začetku devetdesetih. V vzorcu OECD držav lahko lažje kot na Danskem delodajalci odpustijo le še na Irskem in v Švici (težje tudi v ZDA). Vendar lahko v primeru odpustitve Danci pričakujejo zelo radodarno socialno pomoč, ki je radodarnejša za tiste z nižjimi prihodki. Tisti z višjimi pa so se primorani vključiti v privatni sistem zavarovanja za primer nezaposlenosti. Resnici na ljubo, primanjkljaje v teh skladih še vedno v največji meri sofinancira država. Napačno bi bilo razumeti, da je za prilagodljivost trga dela potrebno zagotoviti le zakonsko podlago za lahkotnejše odpuščanje. K reformam so na Danskem pristopili celovito in na podlagi temeljitega razumevanja zunanjih in notranjih okoliščin. V proces so že na začetku po načelu »skupnega učenja« pritegnili vse družbene akterje. Kolektivna pogajanja na Danskem po spremembah potekajo v nekakšni mešanici med centralno in podjetniško ravnanje. Moč sindikatov se s tem ni zmanjšala (tudi ne v manjših podjetjih, ki na Danskem prevladujejo). Sindikat se je spremenil v nekakšen center za kompetenčni razvoj svojih članov. Uspeh sindikatov je nedvoumen. Sindikaliziranost delavcev je najvišja med vsemi OECD državami. Danska je tudi edina država, kjer so v

zadnjem desetletju formalno nižje izobraženi delavci pridobili v razmerju plač do tistih z višjo formalno izobrazbo. V procesu sprememb so bila zelo pomembna tudi močna stanovska združenja tehničnih kadrov, ki se jim je mobilnost (in s tem večja tržna moč in veljava) po dogovoru med delodajalci zgodila že pred stoletjem. Da bi ublažili prve šoke so s spodbujanjem stanovanjske izgradnje uporabili celo makroekonomsko politiko povečevanja agregatnega povpraševanja.

Institucije v družbi je potrebno izzivati s proaktivnim pooblaščenjem in pomočjo pri izgradnji ustreznih kompetenc. Institucije morajo same pokazati pogum in profesionalnost ter pripraviti neodvisne zunanje evalvacij dosedanjega dela ter na osnovi tega ob sodelovanju glavnih deležnikov oziroma uporabnikov pripraviti ustrezne strategije za svoje nadaljnje delo. Če bodo te strategije pripravljene v duhu akcijskih načrtov, ki bodo mobilizirali širše članstvo oziroma uporabnike, bo možen tudi produktiven pritisk na vlado za njeno ustrezno ravnanje.

Tudi zelo verjetna odsotnost pozitivne industrijske politike sedanje vlade ponuja tem institucijam velike priložnosti, da na kakovostnejših in poslovno konkurenčnih osnovah povezujejo svoje uporabnike. Četudi bi bila načelna in proračunska pripravljenost slovenske vlade za vodenje takšne politike majhna (že prejšnja vlada je v obdobju 2001-2003 tem ukrepom namenila le malo več denarja, kot ga v letu 2004 odobrila Revozu), pa obstajajo evropski skladi, kjer bo potrebno dokazati ustrezno sposobnost za črpanje teh sredstev. Pri tem seveda ne gre toliko za podporo pri izpolnjevanju obrazcev, kot si te institucije največkrat predstavljajo sedaj, temveč za ustrezno svetovalno, posredovalno oziroma moderatorsko vlogo pri pripravi vsebine samih projektov, ki bodo morali prepričati, in katerih kakovost običajno temelji na kakovosti podjetniških in institucionalnih mrež (tudi v čezmejnem kontekstu).

Pozitivno bom torej presenečen, če bo vlada v naslednjem dveletnem obdobju ohranila in nadgradila vsaj nekaj tistih ukrepov pozitivne industrijske politike, ki v resnici spodbujajo »novo«. Še posebej zato, ker je «liberalni» ideologiji ekonomskih svetovalcev tuj »planski« pristop, ki pa bi bil v nekaterih primerih po mojem mnenju zelo primeren

(na primer pri načrtnem privabljanje tujih študentov in profesorjev oziroma raziskovalcev v konkretne (izbrane) programe oziroma tehnologije (na primer na področjih novih oziroma »pametnih« materialov, nanotehnologije, biotehnologije,...), kjer bi skušali v univerzitetnem inkubatorju načrtno spodbujati nova inovativna in tehnološka podjetja. Prav tako bi morali ustrezno izzvati kompetence slovenskih managerjev in spodbuditi inovativni potencial, ki ga ni malo, v »starih« vendar za slovensko gospodarstvo še vedno ključnih podjetjih. Stran od teh ukrepov za »novo« se je na koncu svojega mandata obrnila že prejšnja vlada, ki je začela populistično zasledovati kratkoročne in gotove učinke na proračun in zaposlenost, na račun sicer bolj tveganih in težje merljivih strateških oziroma dolgoročnih ukrepov in učinkov.

ZAKLJUČEK

Če je makroekonomsko področje postalo za posamezno državo neke vrste omejitvev, je mikroekonomsko upravljanje postalo pomemben vzvod za povečevanje konkurenčnosti. Na mikroekonomskem področju je zблиževanje ekonomskih politik in institucij razmeroma šibko. Ko govorimo o konkurenčnih odnosih med posameznimi igralci svetovnega gospodarskega sistema, je še vedno bolj relevantna in prisotna konkurenca med državami samimi, kot pa konkurenca med nacionalno državo ter profitnim in neprofitnim sektorjem gospodarstva na mednarodni ravni. Ustrezna znanja mikroekonomskega in predvsem institucionalnega upravljanja bodo v prihodnje ključno orodje za povečevanje blaginje, ki pa bo še vedno v rokah nacionalne države.

Na prehodu v tretjo stopnjo razvoja je v največji meri pomembna prava aktivnost vlade. Celo Michael Porter, ki so ga v devetdesetih letih mnogi kritizirali, da je državi v svoji teoriji konkurenčnih prednosti držav oziroma v svojem diamantu štirih ključnih silnic (pogoji na strani povpraševanja, pogoji na strani proizvodnih faktorjev, kakovost sorodnih in podpornih podjetij oziroma panog ter kakovost podjetniških strategij, strukture in konkurence na domačem trgu) vladi pripisal le posredno vlogo, priznava, da je aktivnost vlade na prehodu v tretjo stopnjo ključna. Če ne bomo v Sloveniji hitro ukrepali, bomo prisiljeni v spremembe po anglosaškem vzoru (večja družbena

konfliktnost, tudi kriminal, z zmanjševanjem varnosti zaposlitve in socialne varnosti). Predlagam torej spremembe po skandinavskem vzoru, ki temelji na koordinaciji, razgaljanju kratkoročnih in sebičnih strategij ter skupnemu učenju (ne pogajanjih) med družbenimi akterji. Moderatorsko vlogo bi morala pri tem odigrati vlada.

LITERATURA:

1. Baumol, J., W., Blinder, S., A. (1988). Economics Principles and Policy, New York: Harourt Brace Jovanovich Publishers
2. Best, M. (1990). The New Competition. Cambridge: Polity Press
3. Evropska komisija (2004). Designing Policies for Clusters' Relocation and Internationalisation Processes in the EU 25, Policy Options Report, deliverable within project "Industrial Districts' Re-location Processes: Identifying Policies in the Perspective of EU Enlargement, West-East ID, Contract no. HPSE-CT2001-00098
4. Hall, P.A., Soskice, D. (2001). Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford: Oxford University Press
5. Jaklič, M., Zagoršek, H., Svetina, A. (2004) Evalvacija ukrepov za spodbujanje razvoja grozdov v Sloveniji v obdobju 2001-2003, Ljubljana: Inštitut za konkurenco in sodelovanje
6. Jaklič, M. (2003). Cluster policy development in Slovenia – developing bottom-up or top-down, Ljubljana: Ekonomska fakulteta v Ljubljani
7. Kristensen, P.K., Zeitlin, J. (2005). Local Players in Global Games. Oxford: Oxford University Press
8. Kristensen, P.H. (1996). On the constitution of economic actors in Denmark, v Whitley, R., The Changing European Firm. London: Routledge
9. Kristensen, P.H. (1994). Strategies in a Volatile World. Economy and Society 23,3: 305-334

10. Porter M. (1998). Clusters and the New Economics of Competitiveness, Harvard Business Review, Vol. 74, str. 61–78.
11. Sölvel, Ö.; Lindquist, G.; Ketels, C. (2003). The Cluster Initiative Greenbook, Ivory Tower AB, Stockholm, August 2003
12. Whitley, R. (1999). Divergent Capitalisms. Oxford: Oxford University Press
13. World Economic Forum. (2003). Global Competitiveness Report. Oxford: Oxford University Press